

# Janina Bahr

---

Aniela Łempicka 24 II 1920 - 10 IX  
1990

---

Biuletyn Polonistyczny 34/3-4 (122-123), 191-198

---

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

<sup>3</sup> Op. cit., Z. 6: Małopolska - Ziemia Ruskie, Wrocław 1960.

<sup>4</sup> Andrzej Frycz Modrzewski. Bibliografia zestawiona przez Pracownię Bibliografii Staropolskiej IBL, Wrocław 1962.

<sup>5</sup> I. Rostkowska, Bibliografia Dzieł Mikołaja Reja. Okres staropoleki, Wrocław 1970.

<sup>6</sup> Dramat staropolski od początków do powstania Sceny Narodowej. Bibliografia, T. I: Teksty dramatyczne drukiem wydane do r. 1765, Wrocław 1965. T. II: Programy drukiem wydane do r. 1765, cz. 1: Programy teatru jezuickiego, Wrocław 1976, cz. 2: Programy teatru pijarskiego oraz innych zakonów i szkół katolickich, Wrocław 1978.

<sup>7</sup> M. Bohonos, E. Szandrowska, Incunabule quae in bibliothecis Poloniae asservantur. Moder. [i wstęp] A. Kawecka-Gryczowa, Wratislaviae 1970.

<sup>8</sup> Katalog starych druków Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy, cz. 2: Polonica XVI w., Warszawa 1957.

<sup>9</sup> Materiały tej sesji ukazały się drukiem w 1975 r.

Krystyna Korotajowa

## ANIELA ŁEMPICKA

24 II 1920 - 10 IX 1990

Urodziła się w Aszchabadzie (obecnie Republika Turkmeńska ZSRR). Była jedynym dzieckiem Polaka, Michała Łempickiego, urzędnika administracji państwowej, i Niny Kondratienko. Panieńskie nazwisko matki wskazuje wprawdzie na pochodzenie ukraińskie (była wyzn. prawosławnego), ale wiadomo, że Nela, wspominając matkę, powoływała się na jej azjatyckie związki krwi (turkmeńskie?). Imię bohaterki "Bez dogmatu" Sienkiewicza wybrał dla córki ojciec. Matkę straciła wcześniej. W 1930 r. przyjechała z ojcem do Polski.

W organizacji życia w kraju pomocny im był bliski krewny Michała Łempickiego, znany przemysłowiec Kazimierz Czerwiński. Nelę umieszczono na pensji Gimnazjum S.S. Wizytek w Wilnie. Mówiła wtedy lepiej po rosyjsku niż po polsku, czuła się obco w nowym środowisku i jedyną ostoję znalazła w bardzo pilnej nauce. Kontynuowała ją w Gimnazjum i Liceum im. Juliusza Słowackiego po przeniesieniu się wraz z ojcem do Warszawy. Z nazwiskiem patrona szkoły związane jest jej pierwsze wielkie olśnienie polską poezją. Po uzyskaniu matury w 1938 r. zapisała się na polonistykę w Uniwersytecie im. Józefa Piłsudskiego. W czasie okupacji, mieszkając nadal w Warszawie, utrzymywała się z pracy fizycznej. Wykazywała wielką odwagę w niesieniu pomocy ludziom pochodzenia żydowskiego, m.in. przyszłemu mężowi, inż. Markowi Nachтови (1902-1968); po wojnie, w uznaniu zasług poświęcono Jej w Izraelu drzewo w Alei Sprawiedliwych wśród Narodów Świata. W czasie powstania warszawskiego ojciec zginął pod gruzami domu - Nela pracowała w kuchni powstańczej. Lata wojny wspominała jako bardzo trudny okres życia.

W 1945 r. zamieszkała w Krakowie i wstąpiła na polonistykę w Uniwersytecie Jagiellońskim. Była wyróżniającą się studentką zarówno na seminariach językowych prof. Zenona Klemensiewicza, jak i historycznoliterackich prof. Kazimierza Wyki. Należała do jego "szkoły krytyków", pod jego kierunkiem studiowała, a następnie rozwijała zawodowy warsztat historia literatury.

Ukształtowane wcześniej poglądy laickie i demokratyczne skłoniły pełną energią i chęcią działania studentkę do zapisania się do Związku Akademickiej Młodzieży Polskiej. Żywo zainteresowała się marksizmem i marksistowską teorią literatury, której założeń nie traktowała jednak od początku rygorystycznie, tak

samo jak w dalszej praktyce nigdy nie poddawała się ściśle jakiegokolwiek innej szkole teoretyczno-metodologicznej.

Pierwsze recenzje, dzięki sugestii K. Wyki, napisała dla "Twórczości". Pierwszy referat, pt. "Dołęga-Mostowicz - pisarz drobnomieszczański", wygłosiła w 1949 r. ("Twórczość" 1950, nr 2). Pełna wersja tej pracy, dziś rażącej uproszczeniami, wówczas ocenionej bardzo dobrze przez K. Wykę i przez koreferenta, S. Pigońnię, za samodzielność badawczą i styl - była podstawą uzyskania magisterium filologii polskiej.

W latach 1950-1951 Łempicka kierowała zespołem młodych krakowskich polonistów, który dla Instytutu Oświatowo-Kulturalnego "Czytelnik" przygotowywał serię broszur popularyzujących utwory literatury klasycznej i współczesnej. Ujawnił się wtedy jej talent pedagogiczny, którego niestety w przyszłości nie miała okazji wykorzystać, choć miała w pewnym okresie zamiar starania się o asystenturę na UJ.

W latach 1951-1953 odbywała aspiranturę na polonistycę pod kierunkiem K. Wyki, napisała pracę kandydacką "O »Weselu« Wypiańskiego" ("Studia Historycznoliterackie" t. XXIX, 1955) i zdała wszystkie egzaminy, z wyjątkiem ostatniego, z "literatury epoki". W kwietniu 1954 r. została asystentem w Instytucie Badań Literackich w krakowskiej pracowni Młodej Polaki. W 1955 r. - adiunktem. A. Łempicka była zawsze słabego zdrowia. Przewlekła choroba reumatyczna towarzyszyła jej całe życie, przerywając co pewien czas aktywność zawodową. Jeszcze przed doktoratem zapadła na poważną chorobę serca. Nie poddawała się jej jednak i dzielnie z nią walczyła. 14 XII 1960 r. odbyła się na wniosek promotora K. Wyki publiczna obrona jej pracy doktorskiej pt. "Studia o Wypiańskim". Składała się na nią książka "O »Weselu« Wypiańskiego", studia

"O fantastyce »Wesela«" ("Twórczość" 1957) oraz "Nietzscheanizm Wyspiańskiego" ("Pamiętnik Literacki" 1958).

Z wyjątkiem pierwszych recenzji, pracy magisterskiej i wstępu do "Skałnego Podhala" K. Tetmajera (1955) cała biografia naukowa A. Łempickiej związana była z Wyspiańskim i od początku podporządkowana głównemu zadaniu badawczo-krytycznemu - rewizji sądów o twórczości poety. Już w pracach wczesnych, pisanych jeszcze pod znakiem marksizmu, ujawniła Autorka silne cechy indywidualne, odbiegające od rygorów tej teorii badawczej - skierowanie uwagi na artyzm dzieła, eseistyczny, a zarazem precyzyjny styl interpretacji. Książka o "Weselu" poświęcona jest przede wszystkim ideologii utworu, ale ideologii widzianej zawsze w swym artystycznym funkcjonowaniu, a prawdziwe osiągnięcie stanowił rozdział o poetyce "Wesela". W rozprawie "O fantastyce »Wesela«" stwierdziła Autorka, iż nie jest to dramat z metafizyczną tezą, że zjawy aktu II funkcjonują przede wszystkim jako konstrukcje fikcyjne służące ukształtowaniu sensu ideowego utworu, a nie jako goście z zaświatów. Główne myśli pierwszych prac o "Weselu" odnajdujemy w wielokrotnie wznawianym "Studium o »Weselu«" (1967) - posłowie do wydania szkolnego. W 1961 r. wydała Łempicka niezastąpioną dotąd antologię monograficzną "»Wesela« we wspomnieniach i krytyce" (wzn. znacznie poszerzone - 1970), przedstawiającą dzieje sporu o interpretację dramatu. Wielkim sukcesem badawczym stało się opracowanie "Wyzwolenia" w Bibliotece Narodowej (1970), zwłaszcza zawarte w obszernej rozprawie wstępnej nowe oświetlenie tragicznej winy Konrada i końcowego sensu utworu. Łempicka opracowała też wydania szkolne dramatów o powstaniu listopadowym. Oryginalność, inwencja, poziom naukowy tych opracowań, w których przedstawiała najnowsze wyniki własnych prac badawczych, kwalifikowały je raczej do biblio-

teki studenckiej. "Warszawiankę" (1960) ukazała nie jako dramat problemowy, ale jako "pierwszą sztukę o nie znanej dotąd skali wyrazu teatralnego, w której obok tradycyjnej fabuły dramatycznej gra pieśń, żywy obraz, rekwizyt, pantomima". W "Nocy listopadowej" (1971) dostrzegła nie dramat historiozoficzny, lecz niezwykle bogatą artystycznie inscenizację wydarzeń historycznych. Udokumentowała to we wstępie pt. "Przewodnik po »Nocy listopadowej«" przy pomocy montażu cytatów źródłowych i własnego słowa wiążącego. Wydała również prawdziwie cenne rozprawy o ogólnych problemach twórczości Wyspiańskiego: "Metafizyka i Wyspiański" (1957), "Nietzscheanizm Wyspiańskiego", "Przygoda ideologiczna Wyspiańskiego" (1963 - poszerzenie i dopełnienie tez rozprawy poprzedniej), "O teatrze i literaturze w twórczości Wyspiańskiego" (1965). Pierwsza dostrzegła dynamikę światopoglądu poety - od fascynacji witalnością i czynem do syntezy siły i prawa moralnego. Przekonująco dowiodła, że uznane za narodowe i historyczne dramaty homeryckie i piastowskie są dramatami poetyckimi o problematyce filozoficznej, dramatami "generalnych spraw bytu". Szeroko rozważała problem Wyspiańskiego "artysty teatru". Analizowała jego nowatorstwo w kontekście XX-wiecznej reformy teatralnej. Precyzyjnie, na konkretnym materiale pokazywała, jak Wyspiański teatralizował dramat, równoważąc słowo z pozaliterackimi środkami teatralnej ekspresji; jak poeta i inscenizator wspierali się wzajem, wymijali lub wchodzili w konflikt, tworząc w gruncie rzeczy "teatr wyobraźni".

Warsztat naukowy Łempickiej, jej wrażliwość teatralną wzbogaciły doświadczenia wyniesione z uczestnictwa w półrocznych zajęciach Uniwersytetu Teatru Narodów w Paryżu na przełomie lat 1963-1964. Łempicka przedstawiła dwie nowe syntezy twórczości Wyspiańskiego - w przeszło 50-stronicowym haśle w "Obrazie literatury

polskiej" (s. 55-106, t. 2, 1967) oraz w 116-stronicowej przedmowie do "Dzieł zebranych" poety (1964). Wykorzystała w nich swoje dotychczasowe prace, ale dodała wiele nowych przemyśleń. Jako współredaktorka "Dzieł zebranych" wniosła do ostatecznego kształtu edycji swą wiedzę o twórczości Wyspiańskiego, naukową dociekliwość i umiejętność szukania logicznych argumentów w rozwiązywaniu problemów tekstologicznych.

W latach 1967-1971 krystalizował się pomysł wydania kilkutomowego cyklu studiów i rozpraw pt. "Wyspiański - pisarz dramatyczny", zawierającego obraz twórczości poety, omówienie głównych jego dramatów i głównych problemów jego pisarstwa. Tom I (1973), powtarzający dawniejsze ustalenia Autorki, w najciekawszych partiach był książką napisaną na nowo, skomponowaną tak, aby obok ogólnego obrazu twórczości Wyspiańskiego ("Idee i formy"), zawarte następnie omówienia "Warszawianki" i "Weseła" pozostawały we wzajemnym stosunku zależności i wynikania z obrazem syntetycznym. Tom II, zamierzony jako monografia "Wyzwolenia", praca habilitacyjna Autorki, złożony został wydawcy w 1974 r. w dwóch trzecich zamierzonej objętości. Nigdy jednak nie uzupełniony. W 1973 r. zaprojektowała Łempicka opracowanie wydania fotokopii autorskiego egzemplarza "Wyzwolenia", odnalezionego w zbiorach Stanisława Szencica, z uwagami inscenizacyjnymi i szkicami poety do przygotowywanej prapremiery. Projekt - nieomal gotowy - nie doczekał się jednak finalizacji.

W życiu osobistym Łempickiej w tym czasie zaszły zasadnicze zmiany. W 1968 r. zmarł Jej mąż, człowiek wielkiego serca i umysłu. Z jego stratą nigdy się nie pogodziła. Trudniejszą do zniesienia stała się teraz choroba, zwolniło się tempo pracy. W roku 1974, gdy po śmierci szwagra, Artura Nachta-Samborskiego, stała się ku-

ratorkę jego malarskiej spuścizny, jako jedyna w Polsce przedstawicielka rodziny, z dawną energią podjęła jednak zadanie zabezpieczenia obrazów, ich skatalogowania i inicjowania wystaw w całym kraju. Rezultaty tych wieloletnich zabiegów, wykonywanych z prawdziwym zapałem, są istotną zasługą kulturalną A. Tempickiej. Zajęta głównie pieczę nad interesami tego malarstwa, nie kontynuowała prawie prac własnych. Jeszcze tylko w 1977 r. przygotowała wybór wierszy i lirycznych fragmentów dramatów Wyspiańskiego, przyjmując kryterium "prywatności", na którą składał się "autentyzm pamiętnikarskiego zapisu i zarazem doniosłość osobistych wyznań poety o przeżywanym życiu i tworzonej sztuce". Tekstowi miały towarzyszyć reprodukcje twórczości malarskiej poety z krótkim komentarzem Autorki wyboru, tworząc książeczkę-albumik do oglądania i czytania. Przeciw realizacji projektu wyboru w 1979 r. bez reprodukcji, wyłącznie jako normalnego tomiku wierszy lirycznych - ostro zaprotestowała. Propozycję wznowienia w tym samym kształcie w 1987 r. przyjęła z rezygnacją.

W 1982 r. przeszła w IBL-u na emeryturę. Powoli zaczęła ograniczać to, co było dotąd jej taktyką naukową i pasją: gruntowne i rozległe lektury, teatr, kino, naukowe dyskusje, towarzyskie spotkania organizowane w Jej pięknym mieszkaniu. Mimo gwałtownie postępującej choroby kategorycznie odrzucała sugestie powrotu do dawno przerwanej pracy i wykorzystania dla niezbędnej obsługi posiadanych w dostatkach środków materialnych. Odsunęła się od ludzi, poprzestając na nielicznym gronie przyjaciół. Próba leczenia, na którą w końcu przystąpiła w 1990 r., okazała się spóźniona.

Była człowiekiem wyjątkowym, bardzo interesującym jako typ duchowości, błyskotliwej inteligencji i głębokiego intelektu. Feministka i erudytka, chciałoby się nawet powiedzieć: sawantka,



kobieta o własnym, niezmiennym stylu elegancji i sposobu bycia. Niezwykle ofiarne wobec ludzi w czasach aktywności, dzielna i bezkompromisowa zawsze. Nigdy, nawet ciężko schorowana, nie negowała wartości życia - po prostu nie starczyło Jej na nie sił.

Można by sądzić, że wybitny talent naukowy Anieli Łempickiej nie zrealizował się w pełni. Z tym jednak, czego dokonała, należy do kręgu najwybitniejszych badaczy twórczości Wyspiańskiego.

Janina Bahrowa

JERZY ZIOMEK

7 VIII 1924 - 12 X 1990

Urodził się w Dąbrowie Górniczej, w rodzinie rzemieślniczej, z ojca Mieczysława i matki Marii z domu Schettler. W latach 1930-1936 chodził do szkoły powszechnej; potem, aż do wybuchu wojny, był uczniem Gimnazjum im. Łukasińskiego w Dąbrowie Górniczej. W czasie okupacji pracował jako pomocnik biurowy w Będzinie w Zarządzie Nieruchomości. Po wyzwoleniu wrócił do przerwanej nauki i w tzw. trybie przyspieszonym dla dorosłych ukończył - w czerwcu 1946 r. - Gimnazjum i Liceum im. Łukasińskiego. Jesienią tegoż roku rozpoczął studia filologii polskiej na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Podczas studiów był członkiem i działaczem Niezależnego Związku Młodzieży Socjalistycznej. Debiutował w roku 1946 artykułem "Kilka gorzkich uwag o antyhumanizmie" opublikowanym na łamach "Młodej Rzeczypospolitej". Rok później ogłosił w "Pamiętniku Literackim" swą pierwszą rozprawę naukową pt. "Cytat literacki w Trylogii Henryka Sienkiewicza"; był zarazem